

KRONIKA

VVU Prancūzų kalbos katedroje

1975 m. gegužės mėn. TSRS Mokslų akademijos kalbotyros institute Leningrade apgynė filologijos daktaro disertaciją VVU Prancūzų kalbos katedros docentas Dangerutis Čebelis.

Disertacijos tema „Prancūzų kalbos daiktavardinė sintagma ir jos funkcinės savybės IX–XVI amžiuje“.

Daiktavardinės sintagmos aktualizaciją lotynų kalboje išreiškėdavo jos turtinga fleksija, iš kurios senojoje prancūzų k. liko tik nežymūs elementai. Dabartinė prancūzų kalba turi gerai išvystytą ir turtingą determinatyvinę sistemą, kuri vis dėlto nėra mechaninis išnykusios fleksijos pasikeitimas. Per visą savo raidos laikotarpį daiktavardinė sintagma labai glaudžiai buvo surišta su aktualiąja sakinio skaida. Pačiuose seniausiuose prancūzų k. paminkluose daiktavardinės sintagmos funkcionavimas remiasi jos sąlyginiu gramatiniu autonomiškumu, paveldetu iš lotynų k., o jau nuo X a. pabaigos vis labiau įsilieja į gramatinę ir komunikatyvinę sakinio sandarą. Pati sintagma pamažu praranda savo gramatinį savarankiškumą ir slankumą sakinyje. Determinatyvų sistemos raida ir jos diferenciacija glaudžiai susijusios su sakinio gramatinės struktūros kitimu. T. y. su žodžių tvarkos fiksacija ir su vienokiu ar kitokiu komunikatyvinių akcentų išsidėstymu informacijos sraute.

Artikelio, t. y. paties bendriausio ir abstrakčiausio determinatyvo, funkcionavimo pagrindą sudarė ne tikiai nauji senosios prancūzų k. gramatikos struktūriniai reikalavimai, bet svarbiausia ir poreikis užtikrinti perduodamos informacijos tikslią organizaciją. Daiktavardžiai, kaip ir bet kuriam kitam kalbiniam elementui, būdinga tam tikra informacija, kurios nešėju yra ne tik jis pats, bet ir jo aplinka, sudaranti jo gramatinę formą, kuri nusako bendrą daiktavardžio sąsają su visa kalbos sistema. Lotynų k. gramatinė daiktavardžio forma leksikalizuota, t. y. gramatinis daiktavardžio vaidmuo nusakomas pačia jo forma, o senojoje prancūzų k. jau pirmuose paminkluose vyravo gramatizacija, t. y. pasirodė specifiniai ele-

mentai daiktavardžio gramatinei formai išreikšti – determinatyvai, tarp jų artikkelis.

Determinatyvas XI a. dažniausiai pasirodo neįprastoje veiksniai ir tiesioginiam papildiniui situacijoje, nes situacijos neįpras-tumu būdavo reikiama komunikatyvinė sakinio skaida. Tokioje neįprastinėje situacijoje determinatyvas ir ypač artikkelis sudaro daiktavardžio reljefinę gramatinę formą ir labiau pagrindžia jo funkcionavimą. Komunikatyviniu požiūriu determinatyvas dar labiau paryškina situacijos neįpras-tumą, kartu perveddamas ją į stipriąją poziciją, tuo tarpu gramatiniu požiūriu situacija likdavo silpna. Jos silpnumą turėdavo kompensuoti determinatyvai. Ta prasme determinatyvai ir buvo savotiški daiktavardinės sintagmos organizatoriai sintaksiniam lygmenyje. Diachroninės sintaksės požiūriu pačia silpniausia grandimi senosios prancūzų k. sakinio struktūroje yra postpozicinė veiksnio sintagmos padėtis. Šioje padėtyje prasidėjo dviejų linksnų sistemos irimas, šioje padėtyje pirmiausia vystėsi gramatinė daiktavardžio determinacija. Taigi determinatyvų vaidmuo senoje prancūzų k. buvo dvejopas: jie nurodydavo daiktavardinės sintagmos situacinę sąsają ir drauge sustiprindavo jos gramatinę formą nebūdingoje jai situacijoje.

Laipsniška žodžių tvarkos fiksacija mažina ir kalbos lankstumą, reikšiant komunikacinio krūvio niuansus. Komunikacijos atžvilgiu stiprus veiksnys pradeda būti reikšiamas ne tikiai postpozicija, bet ir nežinomuoju artikkeliu. Pagrindiniu daiktavardžio aktualizatoriumi palaipsniui pasidaro artikkelis, nes fleksija šnekamojoje kalboje buvo apmiršanti jau XIV a. pradžioje. Tarpusavė daiktavardžio determinatyvinės sistemos ir sakinio komunikatyvino persitvarkymo sąveika pasiekia sąlyginę ramybės būklę XVI a. pabaigoje ir XVII a. pradžioje.

Disertanto darbą teigiamai įvertino oficialūs oponentai prof. E. Referovskaja, prof. G. Stepanovas ir prof. V. Admoni. Dangerutis Čebelis – pirmas romanistikos daktaras ne tik mūsų respublikoje, bet ir visame Paabaltijyje.

V. Balaišis